

Розділ 2. Основи педагогіки

Голубєва М. О., Чукаєва С. О.

Тема: Педагогіка як сучасна наука

Методичні поради. Вступна тема з основ педагогіки, підкреслює методологічні положення про те, що педагогіка як наука має свій власний об'єкт, особливий предмет, спеціальні завдання та місію. Слід розібратися у тому, що, хоча педагогіка і архаїчна наука у той самий момент, це - молода наука, наука, що стрімко розвивається. Занурюючись у зміст теми, визначте, основні педагогічні категорії та функції; особливості розумового, морального, фізичного, професійного розвитку особистості.

План

Вступ

1. Об'єкт і предмет педагогіки, основні завдання цієї науки.
2. Методологічне підґрунтя педагогіки.
3. Методика і методи педагогічного дослідження
4. Освіта в соціокультурному вимірі.
5. Моделі освіти у сучасному світі.
6. Характеристика педагогічного процесу

Висновки

Ключові слова: педагогіка, об'єкт та предмет педагогіки, основні функції педагогіки, основні педагогічні категорії та поняття, структура педагогічної науки, інтелектуальний, моральний, фізичний, професійний розвиток людини, самовиховання, самоосвіта, педагогічний процес, основні завдання педагогіки, методологія науки, три методологічні рівні у педагогіці, програма педагогічного дослідження, методи педагогічного дослідження, зміст та цілі освіти, принципи сучасної освіти, якість освіти, основні моделі освіти в сучасному світі, основні завдання педагогічного процесу, основні функції навчання та виховання, дидактика, учіння, викладання.

Вступ. Термін «педагогіка» походить від грецьких слів «*παις*» (пайс)- дитина і «*αγω*» (аго)- веду. У Стародавній Греції так називали рабів, які супроводжували дітей до школи. А пізніше-вільнонайманих людей, котрі занималися вихованням хлоп'ят. До XVII століття педагогіка розвивалася в межах філософії, остання була тоді майже всеохоплюючою системою знань. І Педагогіка досліджує виховання як свідомий і планомірний процес підготовки людини до життя. Педагогіка виникла та розвивалася як теорія виховання молодого покоління. Деякі із провідних сучасних науковців до сих пір вважають педагогіку наукою про виховання (В. В. Ягупов). Інші визначають цю науку так.

Педагогіка – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси освіти, навчання, виховання та розвитку особистості. Основними категоріями педагогіки є освіта, навчання, виховання, розвиток. До провідних педагогічних понять відносять такі.

Самовиховання – цілеспрямована свідомо діяльність людини щодо самовдосконалення й формування в собі необхідних якостей і властивостей особистості.

Самоосвіта – цілеспрямована самостійна робота людини з набування, поглиблення та удосконалення знань, умінь і навичок.

Педагогічний процес – це активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності суб'єктів і об'єктів навчання й виховання.

Учіння – навчально-пізнавальну діяльність тих, хто вчиться.

Викладання – науково-методичну діяльність тих, хто вчить. Іншими словами, педагогіка – це наука про закономірності, принципи, методи та форми освіти, навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки конкретної людини або колективу в інтересах успішної діяльності.

Звідси витікає виокремлення об'єкту цієї науки. *Об'єктом педагогіки як науки є освіта та виховання людини. Предмет сучасної педагогіки – особлива сфера суспільної діяльності з освіти, навчання, виховання та розвитку особистості.*

Основні функції педагогіки: пізнавальна; виховна; прогностична; освітня. Педагогіка складається з двох великих частин: теорії виховання та дидактики (теорії навчання та освіти).

Основні завдання педагогіки:

- обґрунтування методологічних і теоретичних засад педагогічного процесу;
- вивчення сутності, особливостей і закономірностей педагогічного процесу;
- розроблення методичних систем та окремих методів соціалізації та професійної підготовки людей, їхнього виховання й розвитку;
- виявлення та обґрунтування умов успішної реалізації вимог, принципів навчання й виховання задля реалізації діяльності в різних сферах;
- формування позитивної мотивації до діяльності, активного суспільного й громадського життя;
- розроблення сучасних технологій освіти, навчання, виховання;

*Сучасні науковці стверджують, що **навчання** – це спеціально організований, цілеспрямований і керований процес взаємодії тих, хто вчить і тих, хто вчиться, що передбачає засвоєння знань, умінь, навичок, компетентностей, формування світогляду. Основою навчання є знання, уміння, навички (надалі – **ЗУН**), які з боку вчителя є базисними компонентами змісту освіти (психологічний процес екстеріоризації), а з боку учнів, студентів, слухачів – продуктами засвоєння (психологічний процес інтеріоризації).*

Знання – це філософська категорія, що показує відображення індивідом предметів та явищ об'єктивної дійсності. У процесі засвоєння суспільного досвіду людина відображає закономірності розвитку, властивості, відносини матеріальних та ідеальних феноменів. На думку класика німецької філософії І. Канта, знання складаються із раціональних та емоційних елементів. До раціональних елементів відносять: поняття, судження, умовиводи. До емоційних елементів: емоційне ставлення до чогось, порівняння з життєвим досвідом, критичні судження. Тому деякі навчальні предмети містять більше раціональних елементів, а деякі – більше емоційних.

Уміння – психолого-педагогічна категорія, що показує виконання дій під контролем свідомості (часто – зору).

Навички – уміння доведені до автоматизму.

Зверніть увагу, що **категорія освіта** відображає процес набуття ЗУНів та результат навчання (певні освітньо-кваліфікаційні рівні та т. і.). У цьому сенсі **освіта** – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок. Основний шлях отримання освіти – навчання в різноманітних навчальних закладів. Однак останнє не заперечує самоосвіти, повинно нею підсилюватися. В історії людства траплялись випадки, коли особистості досягали значних висот розвитку, ґрунтуючись виключно на самоосвіті (Ж. - Ж. Руссо, Лев Толстой). Крім того, кардинальну роль у засвоєнні ЗУНів, розвиткові компетентностей відіграють культурно-просвітницька та суспільно-трудова діяльність особистості та колективів.

Під вихованням розуміють спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив на особистість з метою формування у неї певних якостей. Такий вплив здійснюється в навчально – виховних закладах та родині.

Розвиток – це цілеспрямований, планомірний і неперервний процес удосконалення розумової, фізичної та професійної діяльності насамперед молоді за допомогою відповідного навчального матеріалу, доцільно побудованого впливу та адекватної організації, навчально – виховного процесу.

Розвиток особистості – процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті її соціалізації й виховання. Маючи природні анатомо-фізіологічні передумови до становлення особистості, людина в процесі соціалізації вступає у взаємодію з оточуючим світом, оволодіваючи досягненнями людства. Це оволодіння відбувається за допомогою дорослих, які організовують та спрямовують її діяльність. Таким чином, провідним у розвитку особистості є процес виховання.

Передумовою та результатом здійснення розвитку особистості є потреба. Рушійною силою – суперечність між буттям наявним та бажаним, яке в психологічному плані є внутрішньою суперечністю між зростаючими потребами та реальними можливостями їхнього задоволення.

Процес розвитку особистості передбачає зміни впродовж життя. У процесі розвитку особистості людина наближається до особистісної зрілості,

за якою вона вміщує в собі весь великий світ і розрізняє цінності трансцендентальні від цінностей сустраних, буденних.

Фундаментальними теоріями ХХ ст., які зумовили напрями дослідження розвитку особистості, є діяльнісний підхід до вивчення психічних явищ (А. Леонтьєв), культурно-історична концепція психічного розвитку (Л. Виготський), онтологізація суб'єкта, йдеться не лише про врахування діяльності, але й про суб'єкта цієї діяльності. В українській психології та педагогіці цю проблему розробляв Г. Костюк, а у руслі вчинкової активності – В. Роменець.

У педагогічній науці розрізняють: загальний інтелектуальний, моральний, фізичний і професійний розвиток людини.

Загальний інтелектуальний — розвиток пов'язаний з освітою і вихованням, спрямований на розвиток розуміння й розумових дій (аналіз, узагальнення, конкретизація тощо).

Моральний розвиток передбачає формування та розвиток сукупності моральних принципів, норм, цінностей, почуттів, свідомості, ідеалів.

Фізичний розвиток означає певний рівень фізичної підготовленості людей, необхідний для ефективної діяльності. З ним пов'язані поняття «фізична освіта», які варто розрізняти.

Професійний розвиток – це процес і результат набуття знань, навичок, – вмінь, компетентностей, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності.

2. Як будь-яка сучасна наука, педагогіка має методологічне підґрунтя.

Методологія – розділ філософії про принципи побудови, форми та способи пізнання навколишнього світу. У структурі методології педагогіки можна виокремити три її рівні:

1. філософський (принципи пізнання й категоріальний апарат науки і методологічні функції виконує вся система філософського знання. Нині співіснують різні філософські напрями, які водночас є методологією різних наук, зокрема й педагогіки, головні з них : персоналізм, прагматизм, екзистенціалізм, ецієнтизм, неотомізм, натуралізм, діалектичний матеріалізм);

2. конкретно-науковий (сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які застосовують у тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні. На цьому рівні розкривають проблеми, специфічні для наукового пізнання педагогіки, і питання висунуті на вищих рівнях методологій – як, наприклад, проблеми системного підходу чи моделювання в педагогічних дослідженнях; основні підходи: системний, особистісний, діяльнісний, полісуб'єктивний (діалогічний), культурологічний та ін.);

3. технологічний (тут розкриваються методика й технологія дослідження, тобто набір процедур, які забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу та його первинну обробку і результати, отримані внаслідок цього, можна залучати в масив наукового знання, тому на цьому рівні можна говорити про чіткий нормативний характер методологічного знання).

Усі рівні методології утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна ієрархічність. При цьому філософський рівень постає як змістовне підґрунтя будь-якого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності.

Педагогічні дослідження — це спеціально організований науковий процес пізнання педагогічних явищ. За спрямованістю їх можна поділити на: фундаментальні та прикладні. Мета перших — усебічне розкриття концепцій, моделей розвитку педагогічних систем на прогностичній основі, теоретичне й практичне обґрунтування важливих аспектів педагогіки. Мета других — поглиблене вивчення окремих аспектів педагогічного процесу, розкриття закономірностей різнобічної педагогічної практики у групах.

Програма педагогічного дослідження, як правило, складається з двох частин: процедурної та методологічної: формулювання теми, обґрунтування актуальності теми, формулювання проблеми, визначення об'єкта й предмета, цілей і завдань дослідження, формулювання основних понять (понятійно-категоріального апарату), попередній системний аналіз об'єкта дослідження й висунування робочої гіпотези. Спираючись на логіку наукового пошуку, розробляють методiku дослідження — комплекс теоретичних та емпіричних методів, поєднання яких дає змогу з найбільшою імовірністю досліджувати педагогічний процес.

Методи педагогічного дослідження — це такі способи вивчення педагогічних явищ, одержання наукової інформації про них з метою встановлення закономірних зв'язків, стосунків.

Виокремлюють три групи методів педагогічного дослідження.

1 Методи вивчення педагогічного досвіду:

- педагогічне спостереження (включене / невключене, відкрите / приховане, суцільне / вибіркове);
- методи опитування:
  - бесіда;
  - інтерв'ю;
  - анкетування;
- вивчення продуктів діяльності;
- експертна оцінка;
- метод незалежних характеристик;
- метод парних порівнянь;
- педагогічний експеримент (природний та лабораторний; констатувальний та формувальний).

2 Методи теоретичного дослідження:

- формально — логічні методи;
- вивчення літератури (складання бібліографії, анотацій, реферування, конспектування тощо).

3 Математичні й статистичні методи:

- реєстрація;
- ранжирування;

- шкалювання та ін.

4. Освіта в соціокультурному вимірі набуває зараз особливого значення. Для повного розкриття змісту цієї проблеми необхідно назвати основні елементи освіти, зміст освіти та т. і.

Основні елементи освіти: цілі освіти; зміст освіти; засоби і способи здобування освіти; форми організації освітнього процесу; реальний освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини; суб'єкти й об'єкти освітнього процесу; освітнє середовище; результат освіти (рівень освіченості людини).

Зміст поняття «освіта» на основі аналізу людської культури (І. Я. Лернер) можна розуміти як сукупність:

- системи знань, що розкриває картину світу;
- досвіду здійснення відомих для людини способів діяльності;
- досвіду творчої діяльності з розв'язання нових проблем, що забезпечує розвиток здатності в людини подальшого розвитку культури, науки й суспільства;
- досвіду ціннісного ставлення до світу.

Основні ознаки сучасної освіти: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневність, інформатизація, індивідуалізація, неперервність.

Якість освіти визначається:

- ступенем відповідності цілей і результатів освіти;
- відповідністю між різними параметрами в оцінці результату освіти конкретної людини;
- ступенем відповідності теоретичних знань і вмінь їхньому практичному використанню в житті.

На основі різних параметрів виокремлюють такі види освіти:

- за типом засвоєння наукових знань: біологічна, математична, фізична тощо;
- за видом домінуючого змісту освіти: теоретична і прикладна тощо;
- за видом і майстерністю освоєння людської діяльності: музична, правова тощо;
- за типом освоєння культурних цінностей: класична, художня, релігійна, естетична та ін..;
- за масштабом засвоєння культурних цінностей людського суспільства: національна, європейська, міжнародна, глобальна тощо;
- за типом освітньої системи: університетська, академічна, гімназійна та ін..;
- за становою ознакою: елітна і масова;
- за типом переваги спрямованості змісту: формальна й матеріальна, наукова й елементарна;
- за рівнем освіти: початкова, середня, вища.

5. Основні моделі освіти у сучасному світі:

- освіти як державно – відомчої організації (самостійний напрям у низці інших галузей народного господарства);
- розвиваючої освіти (особлива інфраструктура);
- традиційна (систематична академічна освіта – спосіб передавання універсальних елементів культури);
- раціоналістична (передбачає організацію, яка забезпечує засвоєння знань, умінь, навичок);
- феноменологічна (персональний характер навчання з урахуванням індивідуально – психологічних особливостей кожного);
- не інституціональна (орієнтована на організацію освіти поза соціальними інститутами).

6. Основні завдання педагогічного процесу:

- підготовка окремих людей, груп до виконання завдань суспільно корисної діяльності;
- цілеспрямоване формування людини як громадянина, глибоко відданого своєму народові, який має високі моральні й громадські якості;
- озброєння людей такою системою професійних знань і вмінь, а також практичними навичками, які забезпечили б ефективні практичні дії в будь-якій ситуації діяльності;
- забезпечення цілеспрямованого розвитку духовних сил, інтелектуальних, фізичних і моральних якостей кожної людини.

Внутрішньою рушійною силою педагогічного процесу є суперечності між винесеними вимогами пізнавального, громадянського, практичного, суспільно корисного характеру й реальними можливостями людей щодо їхньої реалізації.

Традиційно виокремлюють три етапи у конструюванні педагогічного процесу:

1. підготовчий (визначення цілей, діагностика умов, прогнозування досягнень, проектування й планування розвитку педагогічного процесу);
2. основний (постановка цілей, роз'яснення завдань, реалізацію обраних методів та ін.);
3. завершальний (аналіз результатів педагогічного процесу).

Закономірності педагогічного процесу:

** загальні закони розвитку природи, суспільства й мислення (соціально – економічні умови країни, політика держави, рівень розвитку освіти, науки, техніки, інформаційних технологій тощо);

** властиві педагогічні закономірності (єдність виховання (самовиховання), навчання (самоосвіти) : розвитку);

** моделювання (відтворення) у процесі соціалізації та професійної підготовки людей до умов діяльності (ще одна властиво педагогічна закономірність – не остання).

Основні функції навчання й виховання:

- освітня;
- виховна;
- формулюючи;
- розвиваюча.

Висновки. Вивчаючи цю тему, слід усвідомити, що педагогіка не тільки стара як світ, але молода наука, бо повсякдень відповідає викликам часу. Щоб довести, що педагогіка є наукою, обов'язково треба звернутися до питань методології науки та визначити критерії сучасної науки. До останніх філософи відносять наявність оригінального об'єкту дослідження, виокремлення власного предмету наукової розвідки, формулювання понятійно – категоріального апарату, використання дослідниками наукових теоретичних методів пізнання, отримання достовірних результатів, що їх можна перевірити практикою, передбачення загальних тенденцій розвитку об'єкту, запровадження інноваційних технологій. Усім цим критеріям відповідає сучасна педагогіка.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні педагогічні категорії.
2. Що вивчає дидактика?
3. Схарактеризуйте об'єкт та предмет педагогіки як науки.
4. Які критерії сучасної науки виділяє філософія.
5. Що є рушійною силою процесу розвитку особистості.
6. Назвіть основні завдання педагогіки.
7. Які три методологічні рівня існують в педагогічній науці?
8. Що таке педагогічне дослідження?
9. Із яких етапів складається педагогічне дослідження?
10. Назвіть основні методи педагогічного дослідження.
11. Що відноситься до основних елементів освіти.
12. Які ознаки сучасної освіти?
13. Які Вам відомі сучасні моделі освіти?
14. Чим учіння відрізняється від викладання?

Проблемні питання

1. Чому кожному потрібно займатися цілеспрямованим самовихованням?
2. Чи повинен шкільний вчитель стати на шлях досліджень.
3. У чому полягає специфіка методики перевиховання?
4. У чому суть нової педагогічної парадигми?
5. Як Ви розумієте положення В. О. Сухомлинського «Педагогіка – наука для всіх» та А. С. Макаренка « Педагогіка – найскладніша наука»?

Теми рефератів

1. Характеристика виховання як суспільного явища і педагогічного процесу.
2. Реалізація ідей гуманізації та демократизації в різні історичні епохи.
3. Особливості сучасного виховання.

4. Взаємозв'язок процесів виховання, самовиховання та перевиховання.
5. Мета та завдання національного виховання на сучасному етапі.
6. Основні завдання родинного виховання.
7. Шляхи реалізації концепції національного виховання.
8. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
9. Структура педагогічної науки, її галузі.
10. Методи науково-педагогічних досліджень.
11. Завдання педагогіки на сучасному етапі.
12. Філософія та педагогіка про розвиток особистості.
13. Роль діяльності, активності, та спілкування в розвитку особистості.
14. Характерні ознаки превентивного виховання.
15. Самовиховання – умова ефективного розвитку особистості.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Бордовская Н.В., Рязан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. - СПб.: Питер, 2000. - 304 с.
2. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія і історія: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1995. - 237 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
4. Історія педагогіки / За ред.М. С. Гриценка. – К., 1973.
5. Квинтиллиан М. Ф. О воспитании оратора // хрестоматія по історії педагогіки: В 4-х т-х / Под. общ. ред. С. А. Каменева. – Т. 1. – М.: Гос. уч.-пед. изд-во, 1935. – Т.1. - 656 с.
6. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. – К., 1940.
7. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 288 с.
8. Макарова Л.І., Гай Й.М. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 116 с.
9. Мойсеєнок Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 4-е видання, доповнене, 2003. - 615 с.
10. Образцов П.И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. - СПб.: Питер, 2004. - 268 с.
11. Педагогіка : Хрестоматія / Уклад. : А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 700 с.
12. Рязан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. – СПб.: Питер, 2005. - 432 с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. - 502 с.
14. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибр. тв. : В 5 т. – К., 1976. – Т. 1.
15. Ягупов В. В. Педагогіка : Навчальний посіб. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.